

Ik ben alleen maar oud en doof

G.J. Oud

Knut Hamsun, pseudoniem van Knut Pedersen, werd in 1859 in Lom, een dorp in centraal Noorwegen geboren. Hij groeide op de boerderij op en moest het zonder regulier onderwijs stellen. Nadat hij allerlei baantjes had gehad en door Noorwegen had rondgezworven vertrok hij in 1882 naar de V.S. In 1884 keerde hij terug naar Noorwegen, maar van 1886 tot 1888 verbleef hij opnieuw in Amerika omdat zijn literaire loopbaan maar niet van de grond kwam. Hij werkte er o.a. als tramconductor, dagloner en docent. Pas met de publicatie van zijn roman *Honger* in 1890 komt zijn literaire carrière goed op gang. Hamsun verwierf op slag wereldfaam met *Honger*. Vele boeken zouden hierna nog volgen en na een productief schrijversleven overleed Hamsun in 1952 op 92-jarige leeftijd.

Knut Hamsun is een van de drie Noorse auteurs die de Nobelprijs voor literatuur hebben ontvangen. Bjørnstjerne Bjørnson (1832-1910) - wie kent hem niet? - ging hem in 1903 vooraf en Sigrid Undset (1882-1949) ontving in 1928 de prijs der prijzen. Knut Hamsun kreeg de Nobelprijs in 1920 voor zijn roman *Hoe het groeide* (1917). Deze roman is echter lang niet zijn bekendste werk. *Honger* wordt nog steeds als zijn grootste meesterwerk gezien.

Andere bekende werken van hem, die alweer enige tijd geleden in de Grote ABC serie van De Arbeiderspers zijn verschenen, zijn: *Mysteriën* (1^e editie 1892), *Pan* (1894), *Victoria* (1898), *Benoni & Rosa* (1908), *Het laatste hoofdstuk* (1923) en zijn laatste roman *De ring gesloten* (1936). *På gjengrodde stier*, in het Nederlands vertaald als *Langs overwoekerde paden*, verscheen in 1949 en was Hamsuns zwanenzang. In 1978 werd het spraakmakende autobiografische werk in de Privé-domein reeks uitgegeven.

Het proza van Hamsun wordt vaak gekenmerkt door een mystieke beleving van de natuur. Een ander terugkerend thema is dat van de vreemdeling die in een kleine gemeenschap terecht komt maar toch buitenstaander blijft. In *Honger* gaat het verhaal over een jonge schrijver die er niet in slaagt met zijn geschriften de kost te verdienen. De schrijver zwerft wanhopig door Kristiania (tegenwoordig Oslo) op zoek naar werk, onderdak en eten. Hij begint zelfs van de honger te hallucineren maar probeert ondanks alle ontberingen toch zijn waardigheid te behouden.

Het behoud en verlies van waardigheid is in zekere zin ook het hoofdthema van *Langs overwoekerde paden*. Hamsun is voor WO II in Noorwegen en daarbuiten een gevierd schrijver, maar na de oorlog is het gedaan met zijn faam. Vanwege zijn sympathieën met de Duitse bezettingsmacht en Noorse collaborateurs als Quisling werd Hamsun gezien als een verrader. Veel Noren wilden niets meer van hem weten en ze stuurden massaal zijn romans

naar hem terug of verbrandden zijn boeken. Hamsun werd beschuldigd van collaboratie met de vijand maar hoefde uiteindelijk toch niet wegens verraad voor het strafgerecht te verschijnen. Een psychiater had namelijk vastgesteld dat Hamsuns geestelijke vermogens waren aangetast. Er volgde nog wel een slepend civiel proces. In 1948 werd Hamsun veroordeeld tot een boete van 325.000 kronen. Zijn vrouw Marie, die veel jonger was dan Hamsun, werd wegens het heulen met de vijand veroordeeld tot drie jaar dwangarbeid.

In *Langs overwoekerde paden* beschrijft Hamsun zijn belevenissen in de periode tussen zijn gedwongen opname in een kliniek in 1945 en zijn uiteindelijke veroordeling in 1948. Toen het boek in Noorwegen voor het eerst verscheen veroorzaakte het een sensatie en het was meteen uitverkocht. De reden was dat uit Hamsuns memoires zonneklaar bleek dat hij nog heel goed bij zijn verstand was en dat de diagnose van de psychiater niet in overeenstemming met de werkelijkheid was. Onduidelijk is of de psychiater zich heeft vergist, bijvoorbeeld als gevolg van Hamsuns doofheid, of dat hij (wellicht in opdracht) met opzet deze diagnose heeft gesteld om Noorwegen en haar beroemdste schrijver een pijnlijk strafproces te besparen.

Hamsun voelde zich door de diagnose en door de wijze waarop hij werd behandeld in zijn waardigheid aangetast. In *Langs overwoekerde paden* geeft hij weer hoe hij zijn verblijf in achtereenvolgens een hospitaal, een psychiatrische kliniek en een bejaardentehuis lijdzaam ondergaat. Hij schrijft dat hij niet van het terrein mag, dat hij aanvankelijk geen kranten mag lezen, dat hij geen brief mag posten, dat ze hem als een seniele oude man behandelen. Dat ze met hem sollen door steeds maar weer een beslissing over zijn proces uit te stellen.

Maar Hamsun is geen Céline. Hij kankert niet in zijn boek en probeert niet anderen de schuld van zijn ellende te geven. Geen geklaag en gemor ondanks zijn gekwetste trots die zo nu en dan in zijn memoires heel subtiel aan de oppervlakte komt. Hij komt nauwelijks in het verweer. Hamsun probeert zijn opstelling niet te rechtvaardigen en hij komt slechts sporadisch in verzet tegen de manier waarop ze hem behandelen. Hij laat het min of meer gelaten over zich heen komen. Met uitzondering dan van de procureur-generaal van de rechtbank. Die krijgt de volle laag in een brief die Hamsun aan hem schrijft over de verklaring van de psychiater en over de gang van zaken met zijn proces.

Doordat Hamsun niet wild om zich heen slaat maar steeds incasseert krijg je als lezer onwillekeurig medelijden met hem. Je vraagt je af of deze behandeling van een oude, stokdove en ogenschijnlijk zeer beleefde, sympathieke man niet wat erg overdreven is. De reden van die behandeling wordt pas veel later in het boek iets duidelijker. Maar dan nog. Je leest weinig over Hamsuns sympathieën voor nazi-Duitsland. Hij geeft wel aan dat hij hoopte dat Noorwegen in het Germaanse rijk een vooraanstaande rol zou gaan spelen. Maar niets over zijn bezoek aan Duitsland in 1943 toen hij Goebbels als geschenk zijn Nobelprijzemedaille gaf en hij vervolgens ook Hitler ontmoette. Je leest evenmin iets over zijn uitspraak na Hitlers zelfmoord dat Hitler een 'strijder voor de mensheid' was en hij voor 'alle naties een profeet van het gospel van de rechtvaardigheid' was.

Tegen deze meer duistere achtergrond komt zijn behandeling toch in een heel ander daglicht te staan en is ineens niet meer zo onrechtvaardig als zijn verhaal wel doet vermoeden. Zelfs al heeft Hamsun nooit actief gecollaboreerd - hij is daarvoor in het civiele proces vrijgesproken - en is hij nooit lid geweest van de Noorse nazipartij. Zijn enige actieve bijdrage bestond uit een aantal pro-fascistische artikelen die in deze periode zijn gepubliceerd.

Na lezing van *Langs overwoekerde paden* overheerst dan ook een tweeslachtig gevoel. Hamsun was fout in de oorlog. Daarover kan geen enkele twijfel bestaan ook al heeft hij geen actieve bijdrage aan de misdaden van de nazi's geleverd. Maar zijn ervaringen kort na de oorlog zijn zo ontwapenend opgeschreven dat je echt moeite moet doen om hem verwijten te maken. De grote tragiek van de oorlog is in het boek eigenlijk volledig onzichtbaar, maar de kleine tragiek van de oude man die van het leven niet veel meer verwacht, tekent zich des te scherper af. En dat ontroert, met name wanneer Hamsun het over 'kleine dingen' heeft. Wanneer hij zich ontfermt over een kleine spar bijvoorbeeld, die dreigt te worden weggedrukt door een hoge boom (59). Telkens snoeit hij de takken en bladeren van de grote boom om de kleine spar te helpen overleven. Hij doet wat hij kan maar zijn hulp is beperkt want hij kan op een bepaald moment de takken niet nog verder wegsnoeien. Ze zitten te hoog voor hem. Niettemin loopt de kleine spar in het voorjaar weer uit. Hier heeft Hamsun het natuurlijk vooral over zichzelf en toont hij waarin zijn romans zo uitblinken, de projectie van de mens op de natuur.

Meesterlijk op de vierkante centimeter van de beleving van de ouderdom maar weinig onthullend over de grote hamvraag: Waarom sympathiseerde Hamsun eigenlijk met de nazi's? *Langs overwoekerde paden* geeft hierop geen antwoord. Wellicht dat een toekomstige Nederlandse uitgave van Hamsuns brieven en zijn pro-fascistische artikelen hierop nog antwoord zou kunnen geven. Zoals dat overigens in Privé-domein ook met Céline is gedaan. Maar of hiervoor voldoende interesse is waag ik te betwijfelen want een schrijver als Hamsun is momenteel niet erg meer in de mode.

En dat is natuurlijk doodzonde want Hamsun heeft prachtige romans geschreven. Boeken als *Mysteriën*, *Pan*, *Honger* en *Het laatste hoofdstuk* behoorden lang tot mijn favoriete literatuur. Maar helaas zal ik ze na lezing van *Langs overwoekerde paden* nooit meer zo onbevangen en zonder ambivalentie kunnen lezen als 25 jaar geleden. Maar goed, niets ontsnapt aan de vergankelijkheid, zoals Hamsun meerdere malen in zijn boek benadrukt:

Ik zie in mijn geest een tekening van Engstrøm van vijftig jaar geleden:
Een heel oud paar zit op een tuinbank zachtjes te snurken. Het is herfst.
Hij heeft lange baardstoppels. Hij houdt zijn handen om zijn wandelstok gevouwen. Met bevende lippen voeren zij de volgende conversatie:
'Ik herinner me een meisje dat Emilie heette.'
'Maar liefste, dat was ik toch.'
'O was jij dat.' (19-20)

Hamsun schrijft enkele regels verder dat hij sowieso nooit een standbeeld had verwacht en dat hij over honderd jaar, of wellicht al eerder, zal zijn vergeten.

Hamsun wordt minder gelezen dan vroeger, mede omdat zijn romans niet meer worden aangeboden in de boekhandels. Alleen *Honger* is recentelijk opnieuw uitgegeven. Typerend is dat een film over Hamsuns leven uit 1996 van Jan Troell, met Max von Sydow in de hoofdrol, op video alleen maar in Amerika en niet eens in Europa is uitgebracht. Ook 2 recent verschenen biografieën zijn niet in het Nederlands vertaald. Slechte voortekenen?

Wie zal honderd jaar na dato Hamsuns werk nog lezen vraag ik me af? Zal hij in 2045 net zo bekend zijn als zijn vakgenoot en mede Nobelprijswinnaar Bjørnson? Mocht ik 85 worden en dan nog in staat zijn om te lezen dan beloof ik bij deze plechtig dat ik in 2045 een van zijn

romans zal herlezen. Van *Het laatste hoofdstuk* heb ik misschien nog wel het meest genoten en dat lijkt me tegen die tijd ook wel een toepasselijke titel.